

สตรีศึกษา: การสร้างความรู้ที่เฉพาะภายใต้การเมืองเรื่องเพศภาวะ
Women's Studies: Building situated knowledge in the politics of gender

สุนทรีย์ สิริอินตะวงค์

นักศึกษาระดับปริญญาเอก มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ ประเทศสิงคโปร์

Soontree Siri-intawong

Ph.D student of National University of Singapore, Singapore

รับบทความ: วันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2562

Received: 17 Jan. 2019

แก้ไขบทความ: 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562

Received in revised: 12 Feb. 2019

ตอบรับตีพิมพ์บทความ: 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562

Accepted: 21 Feb. 2019

เผยแพร่ออนไลน์: 4 มิถุนายน พ.ศ. 2562

Published online: 4 Jun. 2019

Abstract

This paper aims not only to commemorate Ajarn Shalardchai Ramitanond, who was one of the founders of the Women's Studies Center and one of my lecturers there, but also to reflect on the role of the Women's Studies Center as a department which has been established recently in Thailand. Since its foundation, the Women's Studies Center has been questioned by Thai society in terms of the creation of particular knowledge of gender in society. By critically engaging with my own experiences as a Masters' student at the Women's Studies Center, Chiang Mai University and as a Teaching Assistant at the National University of Singapore, I reflect on the role and the status of the Women's Studies Center and its commitment to feminism in the context of knowledge production. I assert that the Women's Studies Center has played a critical role in the knowledge production as well as the examination of particular knowledges related to gender issues in Thai society. In transforming cultural, economic, political and social milieux, the knowledge production of gender issues becomes essential for understanding gender in the modern and rapidly changing Thai society. I contend that the knowledge of gender issues within a situated context will help us to comprehend how the notion of gender has been changed in relation to particular socio-

cultural context, and how this change has influenced or affected the social lives of ‘women’ and ‘men’ who have different social positions, such as class, race, ethnicity, religion, age and sexuality. This particular knowledge production shows that thinking about gender is not static. Its meaning is always changed and reconstructed in relation to changes in power systems in our society. Therefore, an academic space is much needed to create an understanding about how gender and its particularities in different socio-cultural contexts are constructed and reconstructed in current circumstances. As such, the Women’s Studies Center can provide an academic space for society in order to increase the production of particular knowledge on gender issues in Thailand and to create a feminist movement and gender equality for all.

Keywords: women’s studies; gender studies; knowledge production

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ นอกจากเขียนขึ้นเพื่อระลึกถึงอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ หนึ่งในผู้ก่อตั้งศูนย์สตรีศึกษา และหนึ่งในคณาจารย์ผู้สอนของผู้เขียนในศูนย์สตรีศึกษาแล้ว ผู้เขียนยังต้องการสะท้อนย้อนคิดกับบทบาทของศูนย์สตรีศึกษาในฐานะของภาควิชาใหม่ที่เพิ่งเติบโตในเมืองไทยเมื่อไม่นานนี้ การดำรงอยู่ของศูนย์สตรีศึกษาถูกตั้งคำถามในการผลิตความรู้ที่เฉพาะด้านเพศภาวะในสังคมไทยมาโดยตลอด จากประสบการณ์การเรียนสตรีศึกษาในเมืองไทยและประสบการณ์การเป็นผู้ช่วยสอนวิชาเพศภาวะศึกษาที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ ผู้เขียนจึงต้องการสะท้อนย้อนคิดถึงบทบาทและสถานะของศูนย์สตรีศึกษา ตลอดจนความเกี่ยวข้องกับสตรีนิยมในบริบทของการผลิตความรู้ โดยผู้เขียนมองว่าศูนย์สตรีศึกษามีบทบาทสำคัญในการสร้างและสำรวจตรวจสอบความรู้ในประเด็นทางเพศภาวะในสังคมไทยที่เกิดขึ้น ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การผลิตความรู้ที่เฉพาะด้านเพศภาวะในสังคมไทยจึงมีความสำคัญในการทำความเข้าใจเรื่องเพศภาวะในสังคมไทยที่ทันสมัยและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้เขียนโต้แย้งว่าความรู้ว่าด้วยเรื่องเพศภาวะภายใต้บริบทเฉพาะช่วยให้เราเกิดความเข้าใจว่าแนวคิดเรื่องเพศภาวะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เฉพาะ และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีอิทธิพลหรือส่งผลอย่างไรต่อชีวิตทางสังคมของ “หญิง” และ “ชาย” ซึ่งมีความแตกต่างในตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม เช่น ชนชั้นชาติพันธุ์ ศาสนา อายุ เพศวิถี ความรู้เหล่านี้จะช่วยทำให้เห็นว่าวิถีคิดทางเพศภาวะไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว อีกทั้งยังมีการปรับเปลี่ยนความหมายที่สัมพันธ์กับระบบอำนาจที่เปลี่ยนแปลงตัวเองในการควบคุมและกำหนดชีวิตทางสังคมของผู้คน ดังนั้นพื้นที่ทางวิชาการจึงจำเป็นต้องสังคมในการสร้างความเข้าใจว่าเพศภาวะและความเฉพาะเจาะจงของเพศภาวะภายในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันถูกสร้างและถูกสร้างใหม่ขึ้นมาได้อย่างไรในสภาพแวดล้อมปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ศูนย์สตรีศึกษาจึงสร้างพื้นที่ทางวิชาการให้กับสังคมเพื่อผลิตความรู้ที่เฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับประเด็นเพศภาวะในสังคมไทยให้มากขึ้น และเพื่อสร้างขบวนการเคลื่อนไหวด้านสตรีนิยมและความเสมอภาคสำหรับทุกคน

คำสำคัญ: สตรีศึกษา; เพศภาวะศึกษา; การสร้างองค์ความรู้

สตรีศึกษาและสตรีนิยม: การสร้างความรู้ในประเด็นทางเพศภาวะ

“สตรีนิยมนั้น ด้านหนึ่งเป็นอุดมการณ์ (Ideology) ส่วนอีกด้านหนึ่งนั้น กล่าวได้ว่าเป็นทฤษฎีสังคมเหมือนกับทฤษฎีสังคมในวิชาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ กฎหมาย และอื่นๆ แต่ก็ยังเป็นทฤษฎีสังคมที่ต่างจากทฤษฎีสังคมอื่นๆ ด้วย”

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2555, 57)

จากประสบการณ์ในการเรียนสตรีศึกษาในเมืองไทย¹ และเป็นผู้ช่วยสอนวิชาเพศภาวะศึกษา (gender studies) ที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ (National University of Singapore) ทำให้ค้นพบความน่าสนใจส่วนหนึ่งว่า นักศึกษาที่เลือกเรียนรายวิชาเหล่านี้จะมีความสนใจที่เฉพาะ เช่น สนใจประเด็นความไม่เท่าเทียมทางสังคมระหว่างหญิงกับชาย และต้องการจะเปลี่ยนแปลงประเด็นเหล่านี้ในสังคม และส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาหญิง และบางคนนิยามตัวเองว่าเป็นนักสตรีนิยม จึงเลือกเรียนรายวิชาเหล่านี้ ขณะที่นักศึกษาชายบางคนเลือกเรียนเพราะความสนใจในประเด็นเพศวิถี (sexuality) เพื่อค้นหาคำตอบให้กับตัวเอง และบางคนเลือกเรียนเพื่อต้องการท้าทายมุมมองของนักสตรีนิยมเอง กลุ่มนักศึกษาชายกลุ่มหนึ่งหลังจากความสนใจที่ว่า “เรา (นักสตรีนิยม) สนใจเฉพาะเรื่องจะเพิ่มสิทธิความเท่าเทียมให้กับผู้หญิงมากเกินไปหรือไม่ ผู้ชายเองก็ถูกกดขี่ด้วยเช่นกัน” ผู้เขียนค้นพบว่าวิชาที่เกี่ยวกับสตรีศึกษาหรือเพศภาวะศึกษาถูกเข้าใจมาโดยตลอดว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้คนที่มิเพศ (sex) แบ่งเป็นหญิงหรือชาย และเรื่องของความไม่เท่าเทียมทางเพศระหว่างหญิงกับชาย ในลักษณะการเปรียบเทียบแบบคู่ตรงกันข้าม ทำให้มองไม่เห็นความแตกต่างหลากหลายภายในที่ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมในบริบทของความเป็นหญิงและความเป็นชาย หรือขาดการตั้งคำถามต่อระบบวิธีคิดที่เชื่อมโยงระหว่างวิธีคิดของเพศ (sex) และเพศภาวะ (gender) ที่สัมพันธ์กับสถานะทางสังคมชุดอื่น เช่น ชนชั้นชาติพันธุ์ ศาสนา สีผิว อายุ เพศวิถี หรือการมองข้ามว่าเหตุใดวิธีคิดเรื่องเพศภาวะและสถานะทางสังคมชุดอื่นๆ จึงเชื่อมโยงกันในการสร้างประสบการณ์ที่เฉพาะให้กับคนที่มีเพศภาวะหนึ่ง และเป็นเพราะเหตุใดวิธีคิดทางเพศภาวะและสถานะทางสังคมที่ทับซ้อนกันเหล่านี้ยังสามารถถูกผลิตซ้ำและใช้ได้ในระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่ในปัจจุบัน ดังนั้นเพื่อจะคลี่คลายให้เห็นความซับซ้อนว่า

¹ ประเทศไทยมีสถาบันการศึกษาด้านสตรีศึกษาเพียง 2 แห่งคือ (1) ภาควิชาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เคยมีหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสตรีศึกษา เปิดหลักสูตรการเรียนการสอนครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2543 ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นงานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มผู้หญิงชาติพันธุ์หรือกลุ่มผู้หญิงชายขอบในสังคมไทย โดยศึกษาประเด็นผู้หญิงกับโครงการการพัฒนาของรัฐในด้านต่างๆ ทั้งในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปัจจุบันมีหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษาและเพศภาวะศึกษา (หลักสูตรนานาชาติ) และหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์(ภาษาไทย/นานาชาติ) แขนงสตรีศึกษาและเพศภาวะศึกษา (2) โครงการพิเศษหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 และได้ดำเนินการเริ่มต้นเปิดรับนักศึกษาในปีการศึกษา พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อสาขาวิชาใหม่ฉบับปรับปรุงปี พ.ศ. 2556 ว่า สาขาวิชาสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา สังกัดวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทำไมมิติทางเพศภาวะทำงานร่วมกับมิติความเป็นคนในมุมอื่นๆ อย่างไร จึงต้องการพื้นที่ในการสร้างองค์ความรู้ที่เฉพาะเหล่านี้ขึ้นมา ซึ่งไม่สามารถถดถอยลงเป็นแค่การเคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมหรือเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมของผู้หญิง (women's social status) ในพื้นที่สาธารณะเท่านั้น แต่ต้องการพื้นที่ที่จะสะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางด้านความคิดที่สัมพันธ์กับมิติทางเพศภาวะในบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงยุคสมัยและการสร้างองค์ความรู้ที่ต้องทำควบคู่กันไปด้วย

ผู้เขียนมองว่า การเกิดขึ้นของศูนย์สตรีศึกษาในประเทศไทย เป็นความพยายามที่จะเปิดพื้นที่ต่อการตั้งคำถามกับมิติทางเพศภาวะในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับชุดอำนาจต่างๆ มากขึ้น เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นยังพยายามที่จะคลี่คลายให้เห็นว่า พื้นที่ทางอำนาจเหล่านี้แทรกซึมและก่อรูปทางความคิดและสร้างตัวตนผ่านวิถีคิดทางเพศภาวะของตัวเองในชีวิตประจำวันอย่างไร และพยายาม เผยให้เห็นผ่านพื้นที่ความรู้ ซึ่งไม่เคยรวมสิ่งเหล่านี้เข้ามาในพื้นที่วิชาการ สิ่งเหล่านี้จึงไม่ยากที่จะเปิดเผยให้เห็นอำนาจแต่ละชุด หรือแต่ละสถาบันนั้นทำงานภายใต้วิถีคิดที่มีมิติทางเพศภาวะแทรกซึมอยู่ได้อย่างไร การเกาะเกี่ยวกันของอำนาจเหล่านี้ล้วนทำให้ “มองข้าม” หรือ “มองไม่เห็น” ว่าวิถีคิดเรื่องเพศภาวะแฝงฝังตัวเองในชั้นที่ลึกที่สุดอย่างไร (Spivak, 1983; Smith, 1987, 1992) สิ่งที่เรา มองว่า “ปกติ” และทำสืบเนื่องต่อกันมายาวนาน โดยเฉพาะการปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่มีมิติเรื่องเพศภาวะมากที่สุด กลายเป็นสิ่งที่ถูกทำให้เชื่อว่า ไม่ควรตั้งคำถามเพื่อสั่นคลอนและสร้างการเปลี่ยนแปลงในวิถีคิดเหล่านี้ เพราะหากวิถีคิดเหล่านี้ถูกทำลายแล้ว มันอาจจะไปขัดขวางหรือสร้างความแปลกประหลาดต่อการดำเนินต่อเนื่องต่อไปของ “ความเป็นปกติ” ทางสังคมในที่สุด

ผู้เขียนจำได้ว่า เวลาอาจารย์ฉลาดชายตั้งคำถามกับนักศึกษาในชั้นเรียน ซึ่งเป็นคำถามที่ท้าทายความเป็นหญิงเป็นชาย และสิ่งที่เราทำเป็นปกติในชีวิตประจำวัน คำถามของอาจารย์ล้วนท้าทายความรู้สึกและความคิดความเชื่อของตัวเอง บางครั้งสร้างความรู้สึกอึดอัดและไม่สบายใจ ขณะเดียวกันก็เป็นการท้าทายตัวตนของเราและยังช่วยให้ตั้งคำถามกับสถาบันทางอำนาจที่เรา “สังกัด” หรือ “นิยาม” ตัวเองเข้าไปอยู่ในพื้นที่เหล่านั้น ดังนั้นการเกิดขึ้นของศูนย์สตรีศึกษาในเมืองไทยอาจจะเป็นการสร้างความอึดอัดและไม่สบายใจให้กับคนบางกลุ่มที่ไม่ต้องการถูกท้าทายต่อสิ่งที่ตัวเองคิดและเชื่อมาโดยตลอดด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะเมื่อการตั้งคำถามและวิธีการในการถอดรื้อเป็นการท้าทายอำนาจที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของการผลิตความรู้ที่มีการสานต่อธรรมเนียมปฏิบัติของตัวเองมาอย่างยาวนาน

ดังนั้น พื้นที่ของความรู้ที่อ้างความเป็นกลางมากที่สุด หรือ การวางตัวเองให้อยู่เหนือการเมืองและอคติทั้งหมดเองก็อาจจะไม่ได้ปราศจากอคติในมิติเรื่องเพศภาวะและอำนาจแต่อย่างใด สิ่งที่น่าสนใจ คือ ขณะที่มหาวิทยาลัยและพื้นที่ความรู้ส่วนใหญ่เน้นการผลิตบัณฑิตและสร้างความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อตอบสนองต่อตลาดแรงงานยุคใหม่ในปัจจุบัน พื้นที่เหล่านี้ได้เปิดให้นักศึกษาได้เลือกเรียนสาขาวิชาใดบ้างเพื่อที่จะค้นหาตัวตนของตนเองและตั้งคำถามกับสถานะทางสังคมที่ตัวเองดำรงอยู่ ณ ปัจจุบันได้ด้วย ดังนั้น

สตรีศึกษาจึงเป็นพื้นที่ส่วนน้อยพื้นที่หนึ่งที่ทำให้เครื่องมือทางความคิดและสร้างความรู้ชุดหนึ่งเพื่อก่อให้เกิดการตั้งคำถามต่ออำนาจแต่ละชุดและยังให้พื้นที่ในการค้นหาตัวเองแก่นักศึกษาแต่ละคน สิ่งเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนการเปิดพื้นที่ทางวิชาการ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับปัจเจกและในระดับโครงสร้างด้วยเช่นกัน

ผู้เขียนมอง “สตรีศึกษา” ในฐานะพื้นที่หนึ่งเพื่อให้เครื่องมือทางความคิดและการผลิตความรู้ ในขณะที่ “สตรีนิยม” อยู่ทั้งในฐานะของการเคลื่อนไหวเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางสังคมการเมือง ชีวิตประจำวันและในระดับวิถีคิด ซึ่งทั้งสองส่วนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะการเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวของนักสตรีนิยมในตะวันตก ได้กลายมาเป็นส่วนผลักดันให้เกิดการตั้งคำถามในการสร้างความรู้ในพื้นที่ทางวิชาการมากขึ้น หรือ การสร้างพื้นที่ความรู้ที่เกี่ยวกับผู้หญิงและความรู้ที่ผลิตโดยนักวิชาการผู้หญิงมากขึ้น ดังนั้นสตรีศึกษาและสตรีนิยมจึงดูเหมือนจะเป็นสองสิ่งที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก นอกจากนี้ สตรีศึกษาและสตรีนิยมยังได้กลายเป็นสาขาวิชาที่เน้นการวิพากษ์วิจารณ์วิถีคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบต่างๆ ที่แวดล้อมชีวิตทางสังคมของผู้หญิงหลากหลายกลุ่มมากขึ้น เน้นการสร้างองค์ความรู้ที่เฉพาะให้กับผู้หญิงกลุ่มต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดการทำทลาย เพื่อช่วยคลี่คลายและสะท้อนให้เห็นปมของอำนาจที่เกาะเกี่ยวกันในแต่ละสถาบันทางอำนาจเหล่านี้ ทั้งในพื้นที่ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและศาสนา เป็นต้น ความรู้เหล่านี้จึงช่วยสะท้อนให้เห็นได้ว่าผู้หญิงแต่ละกลุ่มถูกกดทับไว้ล่างสุดในโครงสร้างสถาบันทางอำนาจเหล่านั้นได้อย่างไร แฝงฝังอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้หญิงแต่ละกลุ่มในกระแสของการเปลี่ยนแปลง ณ ปัจจุบันได้อย่างไร ดังนั้นเพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นความรู้ที่เฉพาะเหล่านี้ขึ้นมาได้ในสังคมไทย สถาบันในการผลิตความรู้จึงต้องมี พื้นที่ที่เฉพาะและการผลิตความรู้ที่เฉพาะเหล่านี้ ซึ่งต้องดำเนินไปพร้อมๆ กับสาขาวิชาอื่นๆ ในปัจจุบันด้วยเช่นกัน

สตรีศึกษาและสตรีนิยม: การทำวิจัยและสร้างความรู้ในเรื่อง “ผู้หญิง” ผ่านมุมมองนักวิจัย “ผู้หญิง”

ทำไมการผลิตความรู้ในเรื่องผู้หญิง ผ่านมุมมองนักวิจัยผู้หญิงจึงสำคัญในพื้นที่วิชาการ การเกิดขึ้นของทฤษฎีสตรีนิยมส่วนหนึ่งมาจากจุดเริ่มต้นของประสบการณ์การถูกกดขี่ (oppression) หรือการมีสถานะทางสังคมที่ผู้หญิงถูกทำให้ด้อยกว่า/ต่ำกว่า (subordination) ในสังคมตะวันตก ประสบการณ์ทางสังคมนี้เองที่สร้างกระบวนการในการคิด (conceptualise) ให้เกิดทฤษฎีทางสตรีนิยมในตะวันตก การเกิดขึ้นของความรู้ที่เฉพาะนี้เอง จึงสร้างสาขาวิชา (discipline) ที่มีลักษณะที่เฉพาะขึ้นมาร่วมกับพื้นที่ความรู้กระแสหลักอื่นๆ สตรีนิยมกลายเป็นทฤษฎีที่เน้นการวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างอำนาจที่สัมพันธ์กับมิติทางเพศภาวะในทุกพื้นที่รวมทั้งพื้นที่ทางวิชาการ หรือพื้นที่ที่ผลิตความรู้ในสายวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวพันกับมนุษย์และสังคม ด้วยเหตุนี้เองขบวนการสตรีนิยมในตะวันตก ได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในประเด็นผู้หญิง รวมถึงการศึกษาเรื่องราวของผู้หญิงในพื้นที่ความรู้หรือพื้นที่วิชาการมากขึ้น ผู้เขียนขอยกตัวอย่าง การเคลื่อนไหวในพื้นที่ทางวิชาการทางด้านมานุษยวิทยาเป็นหลัก เมื่อเกิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักสตรีนิยมในตะวันตก นักมานุษยวิทยาผู้หญิงตะวันตกที่สนใจประเด็นทางด้านเพศภาวะจึงเริ่มตั้งคำถามกับความรู้ในพื้นที่ของมานุษยวิทยามากขึ้นว่า

ความรู้ที่ถูกผลิตมานั้น ผลิตจากมุมมองของใคร เพศใด ชนชั้นใด ชาติพันธุ์ใด เพราะนั้นกำลังสะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการในการสร้างความรู้ในพื้นที่เฉพาะเช่นมานุษยวิทยา ที่สนใจในเรื่อง คนและสังคมนั้น ไม่ได้ปราศจาก อำนาจ หรือการเมืองของการผลิตความรู้แต่อย่างใด

ยกตัวอย่าง ทฤษฎีและแนวคิดทางมานุษยวิทยาส่วนใหญ่เกิดมาจากประสบการณ์การเดินทางออกไปทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมอื่น หรือ ประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมที่ต่างจากสังคมและวัฒนธรรมตัวเอง ของนักมานุษยวิทยาชายชาวตะวันตก การสร้างความรู้ในทางมานุษยวิทยาในระยะเริ่มแรกจึงเป็นการสร้างมุมมองและวิธีคิดของผู้ชายผิวขาวชนชั้นกลางที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมอื่นที่แตกต่างจากตัวเอง ยิ่งไปกว่านั้น นักมานุษยวิทยาชายเหล่านี้ยังสร้างความรู้ในสังคมและวัฒนธรรมอื่นที่อยู่ในลักษณะตรงกันข้ามกับสังคมและวัฒนธรรมของตัวเอง หรือ การเอาสังคมและวัฒนธรรมของตัวเองเป็นมาตรฐานในการทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมอื่น เช่น ขณะที่นักมานุษยวิทยามองตัวเองและคนในสังคมตะวันตกบนวิธีคิดที่เน้นความเป็นบุคคลที่เน้นตัวเองเป็นศูนย์กลาง (egocentric personhood) และความเป็นอิสระจากโครงสร้างทางสังคม ซึ่งสามารถข้ามผ่านเงื่อนไขต่างๆ ทางสังคมและพัฒนาตัวเองไปได้มากกว่าผู้คนในสังคมและวัฒนธรรมอื่นๆ นักมานุษยวิทยากลับมองผู้คนในสังคมและวัฒนธรรมที่ตัวเองศึกษาบนฐานคิดของความเป็นบุคคลที่เน้นสังคมเป็นศูนย์กลาง (sociocentric personhood) ที่ไม่สามารถเป็นอิสระจากโครงสร้างความสัมพันธ์เหล่านั้นได้ ซึ่งสะท้อนความไม่มีสภาวะของความเป็นผู้กระทำการ (agency) ของคนในสังคมและวัฒนธรรมนั้นแต่อย่างใด อีกทั้ง ผู้คนเหล่านี้ยังถูกทำให้สัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับสังคมและวัฒนธรรมที่ข้ามผ่านกาลเวลา ซึ่งหมายถึงการไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้เฉกเช่นเดียวกับผู้คนในสังคมตะวันตก (Ewing, 1990; Spiro, 1993, 1996) อีกทั้ง สิ่งที่นักมานุษยวิทยาชายสนใจในระยะเริ่มแรกส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการศึกษาโครงสร้างนิยม (structuralism) และหน้าที่นิยม(functionalism) เป็นหลัก หรือ การพยายามมองหาทฤษฎีที่สามารถอธิบายสังคมในระดับใหญ่ได้ (grand theory) ขณะที่งานทางด้านมานุษยวิทยาที่ผลิตโดยนักมานุษยวิทยาผู้หญิง เช่น Margaret Mead เรื่อง Coming of Age in Samoa (1928) แม้เธอจะยังคงศึกษาระบบโครงสร้างทางสังคม แต่เธอก็ได้ให้ความสนใจในประเด็นทางเพศภาวะที่แตกต่างกันระหว่างเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายในบริบทที่มีความเฉพาะทางวัฒนธรรม เช่น Samoa ซึ่งแตกต่างจากนักมานุษยวิทยาผู้ชายในช่วงเวลาเดียวกันที่เน้นการศึกษาโครงสร้างนิยมและหน้าที่นิยมผ่านเรื่องศาสนา ระบบความเชื่อและระบบทางสัญลักษณ์เป็นหลัก ทั้งนี้ งานของ Mead กลับไม่ได้รับการยอมรับในระยะเริ่มแรก อีกทั้งงานของเธอยังไม่ได้ถูกให้ความสำคัญเทียบเท่ากับนักมานุษยวิทยาชายในช่วงเวลาเดียวกัน (Gordon, 1995) หรือ งานเขียนของผู้หญิงหลายคน ซึ่งเป็นภรรยาของนักมานุษยวิทยาชายชาวตะวันตก ที่ได้เขียนงานบนมุมมองของพวกเธอที่แตกต่างจากสิ่งที่นักมานุษยวิทยาชายสนใจและเห็นในมุมที่แตกต่างออกไป เช่น งานของ Margary Wolf เรื่อง The House of Lim (1968) มีฉบับแปลเป็นภาษาไทยโดย ยศ สันตสมบัติ (2547) ชื่อหนังสือว่า บ้านตระกูลลิม (The House of Lim) หรืองานของ Marjorie Shostak เรื่อง Nisa (1981) งานเหล่านี้เกิดขึ้น หลังจากที่พวกเขาได้ติดตามสามี ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาไปทำงานสนามในพื้นที่เดียวกัน แต่พวกเขา กลับมองเห็นประเด็นเรื่องผู้หญิง ตั้งคำถามและให้ความสนใจในประเด็นผู้หญิงที่แตกต่างไปจากนักมานุษยวิทยาชาย อย่างไรก็ตามงานหลายชิ้นที่ถูกผลิตโดยผู้หญิงที่มีสามีเป็นนักมานุษยวิทยาเหล่านี้ ไม่ได้ถูกยอมรับจากนักมานุษยวิทยาชาย อีก

ทั้งยังมองว่าพวกเธอไม่ได้ถูกฝึกให้เป็นผู้เชี่ยวชาญมาในด้านนี้โดยเฉพาะ งานเขียนของพวกเธอจึงมีฐานะเป็นเพียง งานเขียนเชิงทดลอง เท่านั้น ซึ่งไม่สามารถเทียบเท่างานวิชาการกระแสหลักได้ (Clifford, 1986: 20) แต่นักมานุษยวิทยาสตรีนิยมรุ่นหลังหลายคนต่างชื่นชมยกย่องงานเหล่านี้ และปัจจุบันยังคงถูกใช้สอนในชั้นเรียนมานุษยวิทยาด้วย สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ความรู้อะไรที่ถูกผลิตและถูกยอมรับว่าเป็น ความรู้ได้หรือไม่นั้น จึงมีประเด็นทางเพศภาวะและความสัมพันธ์เชิงอำนาจอื่นๆ ร่วมอยู่ด้วยในกระบวนการสร้างความรู้เหล่านี้ทั้งหมด

คำถาม คือ เมื่อนักมานุษยวิทยาผู้หญิง ให้ความสำคัญกับประเด็นทางเพศภาวะและให้ความสำคัญกับผู้หญิงเป็นหลัก ได้ทำให้กระบวนการในการสร้างความรู้มีความเอนเอียงหรือไม่ แน่ใจว่าไม่ว่าจะเขียนจากมุมใด มุมหนึ่ง ล้วนไม่สามารถหลีกเลี่ยงคำถามเหล่านี้ได้ หากแต่งงานเขียนของนักมานุษยวิทยาผู้หญิงส่วนใหญ่ไม่ได้ปฏิเสธ สถานะของตัวเองหรือตำแหน่งแห่งที่ (positionality) ที่ตัวเองเขียนและตั้งคำถาม ไม่ได้ต้องการสร้างเรื่องเล่าหลัก (grand narrative) เพื่ออธิบายความรู้ความเข้าใจของสังคมทั้งหมด แต่เป็น “การเขียนและการสร้างความรู้ในบริบทที่มีความเฉพาะ มีการเมืองของตัวเองที่ชัดเจน และเป็นการเขียนจาก มุมที่ถูกกละเลย ในกระบวนการสร้างความรู้ที่ผ่านมา” กระบวนการสร้างความรู้ที่มีมิติเรื่องเพศภาวะและเล่าจากมุมมองและประสบการณ์ของผู้หญิง จึงไม่สามารถเขียนได้ในระดับพื้นผิวเท่านั้น แต่ต้องเป็นการรวบรวมข้อมูลผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการทำงานร่วมกันระหว่าง ผู้หญิงในฐานะผู้ให้ข้อมูลและนักวิจัยผู้หญิงในฐานะผู้เขียน ซึ่งมีอำนาจในการเขียน เรียบเรียงเรื่องราว เพื่อสร้างความรู้ที่เฉพาะเหล่านี้ให้ปรากฏในกระบวนการทำให้เป็นตัวบท (textualization) (Abu-Lughod, 1986; Behar, 1993; Gordon, 1995)

ดังนั้น การเขียนงานในทางสตรีศึกษาและสตรีนิยมจึงต้องเขียนบนการตั้งคำถามทางการเมืองที่ชัดเจน และต้องเผยให้เห็นอำนาจและโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมในรูปแบบต่างๆ ได้ด้วย รวมไปถึงกระทั่งในพื้นที่ของวงวิชาการเองก็เป็นพื้นที่ของการต้องถูกตั้งคำถามด้วยเช่นกัน เช่น งานของ Ruth Behar เรื่อง Translated Woman (1993) เองก็เป็นการวิพากษ์วิจารณ์การสร้างความรู้และมิติทางเพศภาวะในพื้นที่วิชาการที่ถูกครอบงำโดยนักวิชาการผู้ชายและวิธีคิดที่มีผู้ชายเป็นศูนย์กลาง งานเขียนของนักมานุษยวิทยาสตรีนิยม จึงไม่ได้แยกตัวเองออกจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่สนามและผู้คนที่ตนเองทำความเข้าใจ ขณะที่นักวิชาการผู้ชายมักจะมีระยะห่างและวางตัวเองไว้เหนือความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองและผู้ให้ข้อมูล พยายามสร้างความเป็นกลาง และอยู่เหนืออารมณ์ ความรู้สึกร่วมในฐานะของความเป็นมนุษย์ที่มีร่วมกัน พยายามสร้างความเป็นผู้เชี่ยวชาญ และความมีเหตุมีผล ที่อยู่เหนือการเมืองในการผลิตความรู้ทั้งหมด แต่นักมานุษยวิทยาสตรีนิยมกลับไม่ได้ปฏิเสธตำแหน่งแห่งที่ (positionality) ของตนเองในการผลิตความรู้และแสดงจุดยืนที่มีร่วมกันกับผู้ให้ข้อมูลอย่างชัดเจน (Abu-Lughod, 1990) สิ่งที่น่าสนใจ คือ การผลิตความรู้จากมุมมองของผู้เชี่ยวชาญชายนั้น เป็นการพยายามแสดงให้เห็นว่า ความรู้ที่แท้จริงนั้นต้องเป็นความรู้ที่ปราศจากการเมืองใดๆ ขณะที่ความรู้ใดๆ ก็ตามทีผลิตบนการเมืองที่เฉพาะจะไม่ถูกยอมรับในฐานะ “ความรู้ที่แท้จริง” (Said, 1979: 18) ดังนั้น ความรู้ที่เฉพาะในด้านสตรีศึกษา ซึ่งเน้นประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงไม่กี่คน จึงถูกมองว่าเป็นเพียง “การเมืองที่มีความเฉพาะส่วนตัว” ไม่ถูกยอมรับในการทำความเข้าใจสังคมในภาพรวมระดับ

มหภาคได้ นอกจากนั้นข้อมูลเหล่านี้ถูกมองว่าไม่น่าเชื่อถือเมื่อเทียบกับงานวิจัยที่มีผู้ให้ข้อมูลจำนวนมากหรือการเก็บข้อมูลในเชิงปริมาณ

ประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงเพียงไม่กี่คน หรือหนึ่งคนในงานวิจัยทางด้านสตรีศึกษาและมานุษยวิทยาได้สะท้อนภาพความเข้าใจทางสังคมอย่างไร

อาจารย์ฉลาดชายซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาและต้องมาสอนสตรีศึกษาให้ความสำคัญต่อการทำงานภาคสนาม การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลตามวิถีวิทยาทางด้านมานุษยวิทยา แต่เน้นวิธีการเขียนแบบนักสตรีนิยมหรือการใส่ตัวตนของผู้เขียนเข้าไปในงานเขียนมากขึ้น แนะนำนักศึกษาสตรีศึกษาใช้ประสบการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองของตนเอง หรือเขียนแนวอัตชีวประวัติ (autobiography) หรือเน้นเฉพาะประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงไม่กี่คน เพื่อสะท้อนภาพตัวตนของผู้หญิงอีกหลายๆ คนในบริบทสังคมและวัฒนธรรมนั้น โดยไม่ได้เน้นปริมาณ แต่เน้นการแสดงให้เห็นชีวิตของผู้หญิงที่มีความแตกต่างทางชนชั้น ชาติพันธุ์ ศาสนาในท่ามกลางความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งไม่สามารถอธิบายได้ด้วยข้อสรุปเหมารวมของสถิติจำนวนมากหรือคำอธิบายใหญ่ๆ ได้ แต่เป็นการเผยให้เห็นการทำงานของอำนาจเหล่านี้ในชีวิตประจำวันของผู้หญิง ที่มีรายละเอียดปลีกย่อยในแต่ละคนมากขึ้น ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้มีพื้นที่ในทางวิชาการน้อยมาก ผู้หญิงจึงไม่ได้เป็นเพียงกลุ่มคนชายขอบในสังคมไทยเท่านั้น เพราะเรื่องเล่าและประสบการณ์ทางสังคมของพวกเธอก็อยู่ในพื้นที่ชายขอบของงานวิชาการด้วยเช่นกัน และเพื่อจะเขียนงานที่สะท้อนให้เห็นประสบการณ์ของผู้หญิง ภาษาและโครงสร้างการเขียนแบบเดิมที่ถูกกำหนดโดยนักวิชาการผู้ชายจึงต้องถูกตั้งคำถามและรื้อสร้าง เพื่อให้เกิดการผลิตสร้างความรู้และนิยามพื้นที่การเขียนที่สัมพันธ์กับชีวิตผู้หญิงมากขึ้น ดังนั้นนอกจากแนวคิดและทฤษฎีแล้ว การนำเสนอผ่านภาษาในพื้นที่ทางวิชาการเองจึงมีความสำคัญด้วยเช่นกัน เพราะภาษาวิชาการและโครงสร้างการเขียนแบบเดิม ได้อนุญาตให้คำบางคำและบางเรื่องราวสามารถถูกถ่ายทอดได้ด้วยเงื่อนไขของโครงสร้างภาษาการเล่าที่มีลักษณะเฉพาะ ดังนั้น ภาษาในชีวิตประจำวันของผู้หญิง หรือ ภาษาที่ผู้หญิงใช้ในในกลุ่มของตัวเอง โครงสร้างเรื่องเล่าที่มีความเฉพาะ จึงอาจจะถูกละเลยและไม่ได้ถูกนำมาศึกษา อธิบายหรืออนุญาตให้เล่าในพื้นที่ทางวิชาการด้วยเช่นกัน (Abu-Lughod, 1993)

ดังนั้น การศึกษาผู้หญิงในบริบทวัฒนธรรมแบบหนึ่งจึงเป็นการผสานความรู้ของผู้หญิงที่มีบริบททางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เฉพาะ โดยรวมเข้ากับการถ่ายทอดความรู้ผ่านภาษาและโครงสร้างการเล่าที่มีความเฉพาะในพื้นที่ทางวิชาการโดยนักวิจัยทางด้านสตรีนิยมเอาไว้ด้วยกัน แม้การผลิตความรู้แบบนี้ ได้ถูกตั้งคำถามเสมอมาว่า เมื่อเผยให้เห็นชีวิตของผู้หญิงไม่กี่คนแล้วจะนำไปสู่อะไร มันไม่มีคำตอบที่ชัดเจน แต่เมื่อคุณได้อ่านชีวิตของคนเหล่านี้แล้ว มันจะพาคุณไปสู่การตั้งคำถามแบบไหนหรือมองเห็นอะไรในชีวิตผู้คนและสังคมที่พวกเธอกำลังดำรงอยู่ อันนี้ น่าจะสำคัญต่อการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในระดับวิถีคิดทั้งในระดับโครงสร้างและในระดับปัจเจกได้ด้วยเช่นเดียวกัน

สตรีนิยม: การสร้างความรู้จากวิถีคิดและทฤษฎีตะวันตก

จากหนังสือเล่าเรื่องเบื้องต้น: สตรีศึกษา สตรีนิยมของอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2555) ซึ่งเป็นการรวบรวมบทความที่อาจารย์เขียนขึ้นในขณะที่ผู้เขียนยังเป็นนักศึกษาปริญญาโทสตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ณ ตอนนั้น ผู้เขียนค้นพบว่า สถานการณ์การเรียนการสอนสตรีศึกษาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และอาจจะรวมถึงของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เอง ล้วนต้องใช้ตำราการเรียนการสอนมาจากต่างประเทศ มีเอกสารและบทความภาษาไทยน้อยมาก หนังสือภาษาไทยที่เกี่ยวกับสตรีนิยมที่น่าจะมีการอ้างอิงมากที่สุด เป็นหนังสือสตรีนิยม: ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20 ของอาจารย์ วารุณี ภูริสินสิทธิ์ (2545) การมีเอกสารงานแปลทางทฤษฎีที่จำกัด เป็นเหตุให้นักศึกษาสตรีศึกษาต้องอ้างอิงจากหนังสือและบทความภาษาอังกฤษเป็นหลัก

การเรียนการสอน ณ ขณะนั้น มีคำสำคัญ (key words) ที่เราได้ยินอยู่เป็นประจำคือ “ปิตาธิปไตย” หรือ “วิธีคิดและสังคมแบบชายเป็นใหญ่” (patriarchy) การประกอบสร้างทางสังคม (social construction) “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม” (unequal power relationship) “การกดขี่ เอารัดเอาเปรียบ” (oppression) และ “สิทธิและความเท่าเทียมทางเพศ” (equal right and gender equality) คำสำคัญเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้บริบททางสังคมและการเมืองของสตรีนิยมตะวันตกที่ชัดเจน และหนีไม่พ้นประเด็นการเมืองที่นักสตรีนิยมตะวันตกต้องการจะเคลื่อนไหว เพื่อนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็น การมีสิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง การมีสิทธิในการทำงานและการศึกษา แต่ทั้งหมดนี้กลายเป็นสิ่งที่ถูกทำลายมากที่สุดในการสร้างองค์ความรู้ทางสตรีนิยมในเวลาต่อมา ทั้งในประเทศตะวันตกและในประเทศต่างๆ ทั่วโลก เพราะวิธีคิดทางด้านสตรีนิยมที่เกิดขึ้นในบริบทตะวันตก อาจจะไม่สามารถอธิบายสถานะทางสังคมของผู้หญิงในสังคมและวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งแตกต่างจากผู้หญิงตะวันตกได้ทั้งหมด แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า “การกดขี่ เอารัดเอาเปรียบ” (oppression) หรือ การเรียกร้องเพื่อ “สิทธิและความเท่าเทียมทางเพศ” (equal right and gender equality) ของผู้หญิงในสังคมและวัฒนธรรมอื่นก็มีรูปแบบที่ไม่เหมือนกัน (Mohanty, 2003)

อาจารย์อาวูโสท่านหนึ่งเคยแสดงความคิดเห็นต่อสาขาวิชาสตรีศึกษาในเมืองไทยกับผู้เขียนว่า สาขาวิชาเหล่านี้เป็นสาขาวิชาที่นำเข้ามาจากตะวันตก และไม่เหมาะที่จะนำมาอธิบายสถานะของผู้หญิงในสังคมไทย เพราะผู้หญิงในสังคมไทยในบางภูมิภาคมีสถานะทางสังคมที่เทียบเท่าผู้ชายด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นการตอกย้ำสิ่งที่อาจารย์ฉลาดชายถูกตั้งคำถามมาโดยตลอดว่า ความรู้จากข้างนอกเหล่านี้ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย ผู้เขียนกลับมองว่า แม้ผู้หญิงในสังคมไทยจะมีบริบททางวัฒนธรรมที่เฉพาะ แต่ก็ต้องไม่ลืมว่า ความเฉพาะทางวัฒนธรรมในตัวเองไม่ได้หยุดนิ่ง มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจที่ปรับเปลี่ยนไปสู่สังคมที่ทันสมัยมากขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน บางครั้งความเฉพาะทางวัฒนธรรมเองก็กลายเป็นเครื่องมือที่ทำงานร่วมกับสภาพการเมืองและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับสถานะทางสังคมของผู้หญิงและผู้ชายแต่ละกลุ่มเองก็ไม่ได้หยุดนิ่งข้ามผ่านกาลเวลา แต่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมและซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งต้องการเครื่องมือทางความคิดจากบริบทอื่นๆ เข้ามาช่วยในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์เหล่านี้ในสังคมไทยมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ผู้เขียนเห็นว่าเพื่อจะข้ามพ้นวิถีคิดที่ว่าความรู้จากตะวันตกและความรู้ที่มีบริบทเฉพาะในวัฒนธรรมของเราชุดนี้ เราอาจจะต้องตั้งคำถามกับการผลิตความรู้ที่แยกขั้วเหล่านี้ออกไป การแยกว่าอะไรคือความรู้ของตะวันตกและอะไรคือความรู้ของท้องถิ่น หรือการปฏิเสธความรู้แบบตะวันตก เพื่อเน้นย้ำความรู้ของท้องถิ่น ไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาความรู้ที่สามารถข้ามพ้นอคติเหล่านี้แต่อย่างใด สุดท้ายกลายเป็นความคิดแยกขั้วที่ไม่สามารถประสานกันได้ในพื้นที่ทางความรู้และวิชาการที่พยายามเข้าใจมนุษย์ในสังคมปัจจุบันได้ไม่ว่าจะเป็นความรู้ตะวันตกหรือความรู้ท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถนำมาใช้อธิบายสร้างข้อสรุปของความเป็นจริงทั้งหมดได้ การผลิตความรู้ไม่ว่าจะมองจากมุมมองไหนล้วนเป็นการสร้างบนความจริงบางส่วน (partial truth) ที่เกิดจากบริบททางสังคมและการเมืองที่เฉพาะ และเกิดจากมุมมองของคนที่สร้างความรู้ที่มีความเฉพาะของเพศภาวะ ชนชั้นชาติพันธุ์ ศาสนา และเพศวิถี (Abu-Lughod, 1990) ดังนั้นการสร้างความรู้ไม่ว่าจะเรื่องใดเรื่องหนึ่งล้วนต้องผสมผสานความคิดในหลายๆ ส่วนเข้าด้วยกันได้ด้วย

ปัญหาที่เกิดขึ้นเสมอในการนำทฤษฎีสตรีนิยมจากตะวันตกมาใช้ในการทำความเข้าใจผู้หญิงกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทย คือ การที่ผู้ผลิตความรู้เอาตัวทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากบริบทและการเมืองหนึ่งมาเป็นกฎเกณฑ์ในการสร้างมาตรฐานเพื่อเข้าใจผู้หญิงในบริบทอื่นๆ ทำให้ผู้หญิงในสังคมวัฒนธรรมอื่นหรือผู้หญิงที่มีความแตกต่างหลากหลายภายในจึงกลายเป็นเพียงตัวชี้วัดหรือตัวพิสูจน์ทฤษฎีตะวันตกเท่านั้น (Alatas, 2001; Shiha, 1997, 2003) อีกทั้งเรายังช่วยทำให้ความรู้จากตะวันตกและวิถีคิดแบบตะวันตกกลายเป็นเพียงวาทกรรมหลักที่สร้างความจริงเพียงชุดเดียวให้กับวัฒนธรรมอื่นๆ ไปด้วย (Alatas, 1972, 1974; Alatas, 2001; Sinha, 1997, 2003; Spiro, 1996) เช่น การใช้ความคิดที่ว่าด้วยการกดขี่ (oppression) เพื่ออธิบายสถานะของผู้หญิงในทุกบริบท โดยขาดบริบททางประวัติศาสตร์และสังคมที่แวดล้อมและสรุปเหมารวมว่าผู้หญิงทุกคนถูกกดขี่ในรูปแบบเดียวกัน และพวกเธอไม่ได้ตระหนักหรือรับรู้สถานะทางสังคมของตนเอง ดังนั้น เวลาที่เรานำทฤษฎีตะวันตกมาใช้โดยไม่ได้ตั้งคำถามกับการเกิดขึ้นของความคิดเหล่านี้ เราจึงกลายเป็นเพียงนักวิชาการที่มีจิตใจที่ถูกจองจำ ('A Captive Mind' (Alatas, 1972, 1974)) ภายใต้อำนาจของนักวิชาการตะวันตกเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นการผลิตซ้ำวาทกรรมตะวันตก ที่อยู่เหนือความรู้ในบริบททางสังคม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอื่นๆ ไปด้วย (Alatas, 1972, 1974) กรณีนี้ไม่ต่างจากการนำทฤษฎีตะวันตกในด้านอื่นๆ มาทำความเข้าใจสังคมไทยโดยไม่ได้มีการถกเถียงและวิเคราะห์ให้เห็นบริบทสังคมและการเมืองของวิถีคิดและทฤษฎีในตัวมันเอง ซึ่งกลายเป็นการสร้างความรู้ที่ไม่สมดุลในการผลิตความรู้ให้กับกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคมและวัฒนธรรมอื่นๆ ไปด้วย (Said, 1979, 1989)

ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อสตรีศึกษารับวิถีคิดและทฤษฎีแบบตะวันตกมาใช้ในบริบทสังคมไทย ส่วนหนึ่งจึงเป็นการรับทฤษฎีตะวันตกมาใช้โดยขาดการวิเคราะห์และวิพากษ์ทั้งในส่วนแนวคิดและความรู้ที่ขาดหายไป ในบริบทที่เฉพาะของผู้หญิงแต่ละกลุ่ม การเน้นเรื่องความสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคและความเท่าเทียมเพียงอย่างเดียว โดยไม่ชี้ให้เห็นว่าเป็นเพราะอะไรผู้หญิงบางกลุ่มยังต้องการผลิตซ้ำโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมนั้น หรือเงื่อนไขอะไรที่ทำให้ผู้หญิงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันที่ยึดโยงอยู่กับวิถีคิดของชายเป็นใหญ่ อาจจะเป็นการละเลยบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งรายละเอียดอื่นๆ ที่ฝังรากลึกในโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมเหล่านี้ในสังคมไทย อีกทั้งยังละเลยสถานะการเป็นผู้กระทำการ

(agency) ของผู้หญิงที่ต้องดำรงอยู่ในบริบทของความเป็นจริงในชีวิตเหล่านั้นออกไป และมองไม่เห็นว่าคุณเธอต้องสัมพันธ์ (social relations) กับบุคคลอื่นๆ ในบริบททางสังคมที่แวดล้อมตัวเธอในแต่ละวันอย่างไร (Mahmood, 2004) ดังนั้น หากเราสร้างข้อสรุปว่า พวกเธอขาดจิตสำนึกในเรื่องสิทธิและไม่ตระหนักถึงภาวะของการเป็นผู้กระทำการของตนเองในแบบที่เราสร้างมาตรฐานเอาไว้ จึงทำให้เราจัดวางตัวเองอยู่ในกลุ่มผู้ตระหนักรู้และมีอำนาจเหนือกลุ่มผู้หญิงเหล่านั้นไปด้วย สุดท้ายแล้วพวกเธอจึงอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าผู้ผลิตความรู้และต้องได้รับการสร้างการตระหนักรู้หรือยกระดับจิตสำนึก (consciousness-raising) ขึ้นไปในที่สุด

ดังนั้นการผลิตความรู้โดยที่ คนที่ผลิตความรู้เองไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์ ตำแหน่งแห่งที่ (positionality) ทางสังคมของตนเองและ อำนาจ ในการผลิตความรู้ของตนเอง จึงเป็นการผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมในพื้นที่ทางวิชาการ โดยเฉพาะในพื้นที่ของสตรีศึกษาที่ต้องการวิพากษ์วิจารณ์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมและมีการเมืองเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในทางความคิดที่เกี่ยวกับผู้หญิง ดังนั้น การเรียนสตรีนิยมบนความเชื่อที่ว่า นักวิจัยผู้หญิงเท่านั้นที่จะสามารถทำวิจัยและเข้าใจในประเด็นผู้หญิงได้ดีที่สุด ได้กลายเป็น ความเชื่อที่ขีดพรมแดนความรู้ให้กับคนเฉพาะกลุ่มขึ้นมาด้วยเช่นกัน ผู้เขียนมองว่า การผลิตความรู้โดยนักวิจัยผู้หญิงและเพื่อผู้หญิงอาจจะไม่สามารถสะท้อนให้เห็นระบบโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมและนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมของผู้หญิงกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทยได้ หากนักวิจัยทางด้านสตรีศึกษาไม่ได้เปิดพื้นที่เพื่อการวิพากษ์วิจารณ์ให้เห็นพื้นที่ทางอำนาจในสถาบันต่างๆ รวมทั้งอำนาจภายในของตัวเองได้ด้วย ดังนั้น หากการทำวิจัยทางด้านสตรีศึกษาและเพศภาวะศึกษา คือ การสร้างการตระหนักรู้และการวิพากษ์วิจารณ์ตำแหน่งแห่งที่ของผู้ผลิตความรู้และการทำงานของอำนาจในรูปแบบต่างๆ ที่สัมพันธ์กับชีวิตทางสังคมของผู้หญิงหลากหลายกลุ่มมากขึ้น การทำวิจัยในด้านนี้อาจจะสามารถขยายและสร้างเครือข่ายได้มากกว่าการจำกัดอยู่บนความเชื่อที่ว่า การทำวิจัยเรื่อง ‘ผู้หญิง’ และโดยนักวิจัย ‘ผู้หญิง’ ได้ด้วย

นอกจากนี้ เพื่อที่จะเข้าใจประเด็นทางเพศภาวะในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สตรีศึกษาอาจจะไม่สามารถจำกัดการสร้างความรู้ไว้กับคนที่มิเพศ (sex) และเพศภาวะ (gender) ที่เป็นหญิงเท่านั้นได้อีกต่อไป แต่ต้องรวมเอาความรู้ทางด้านเพศภาวะที่สัมพันธ์กับคนหลากหลายกลุ่ม (gender diversities) ให้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ของสตรีศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะในปัจจุบันที่วิถีคิดทางเพศภาวะและเพศวิถี (sexuality) ไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่กับ ร่างกาย (body) ที่มีลักษณะทางเพศแบบใดแบบหนึ่งอีกต่อไป สิ่งที่น่าสนใจ คือ วิถีคิดและความหมายทางเพศภาวะและเพศวิถี มีความหมายมากกว่าการถูกกำหนดโดยลักษณะทางกายภาพ (biological determination) เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างจากทางสังคม (social construction) โดยอำนาจชุดใดชุดหนึ่งเท่านั้น วิถีคิดและความหมายทางเพศภาวะซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งในตัวมันเองได้กลายเป็นสิ่งที่ปัจเจกสามารถเรียนรู้ (learn) และเลือกกระทำ (act on) ได้ ภายใต้ร่างกายทางเพศของตัวเองในบริบทที่มีความเฉพาะทางสังคมและวัฒนธรรมมากขึ้น (Bourdieu, 2004; Butler, 1993; 1999)

ดังนั้นหากเราเคลื่อน (shift) ความเข้าใจทางด้านเพศภาวะที่จำกัดไว้ที่กลุ่มผู้หญิงเหล่านั้นไปสู่กลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศมากขึ้นและเปิดให้มีการผลิตองค์ความรู้โดยกลุ่มคนเหล่านั้นมากขึ้น อาจจะช่วยให้การผลิตองค์ความรู้ในด้านเพศภาวะมีความหลากหลายมากขึ้นตามไปด้วย ยกตัวอย่างงานวิจัยเกี่ยวกับ

masculinity ในปัจจุบันได้ช่วยให้ภาพความเข้าใจในประเด็นทางเพศภาวะต่อจากงานที่ถูกผลิตโดยนักสตรีนิยมในช่วงแรกมากขึ้น และช่วยทำให้เห็นบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีความเฉพาะและซับซ้อนบนมิติทางเพศภาวะในสภาวะปัจจุบันมากขึ้นไปด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจจะกลายมาเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้องค์ความรู้ในด้านสตรีศึกษาและเพศภาวะศึกษาสามารถขับเคลื่อนการเมืองเรื่องเพศภาวะและการผลิตความรู้ที่เฉพาะของตัวเองให้เข้ากับสภาวะของสังคมสมัยใหม่และสังคมโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันมากขึ้น

ผู้เขียนเห็นว่า แม้อสตรีศึกษาและสตรีนิยมจะมีรากทางความคิดมาจากสังคมและวิถีคิดของตะวันตก แต่เครื่องมือทางความคิดเหล่านี้ได้เปิดพื้นที่ต่อการตั้งคำถามในประเด็นทางเพศภาวะในสังคมไทยมากขึ้น และสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ประเด็นผู้หญิงและมิติทางเพศภาวะในสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่ได้ด้วย หากเราก็ต้องสะท้อนย้อนคิดได้ด้วยเช่นกันว่า ทฤษฎีทางตะวันตกที่เกิดขึ้นในบริบทการเมืองและประวัติศาสตร์ที่เฉพาะเช่นตะวันตก เมื่อนำมาใช้วิเคราะห์สังคมและผู้คนที่มีความวัฒนธรรมอื่นๆ แล้วอะไรคือสิ่งที่ขาดหายไปจากความรู้กระแสหลักเหล่านั้น และความรู้อะไรที่น่าจะสร้างทางเลือก (alternative knowledge) ในการทำความเข้าใจมนุษย์และสังคมปัจจุบันที่มีความแตกต่างหลากหลายภายในมากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เราได้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความรู้ในพื้นที่เดียวกับความรู้กระแสหลักต่างๆ ด้วยเช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้จะช่วยทำให้ข้อถกเถียงระหว่างทฤษฎีตะวันตกและบริบทที่เฉพาะทางวัฒนธรรมที่หลากหลายได้เกิดการถกเถียงมากขึ้นในพื้นที่ทางวิชาการ (Alatas, 1974, Alatas, 2001; Sökefeld, 1999; Sinha, 2003)

บทสรุป

บทความชิ้นนี้ ผู้เขียนพยายามสะท้อนย้อนคิดให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของศูนย์สตรีศึกษาและหลักสูตรสตรีศึกษาในเมืองไทย ได้ก่อให้เกิดการผลิตความรู้ที่เฉพาะทางด้านเพศภาวะในสังคมไทยอย่างไร แม้การตั้งคำถามต่อการเกิดขึ้นของศูนย์สตรีศึกษาและหลักสูตรสตรีศึกษามีมาตั้งแต่การเริ่มต้นและดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นสิ่งที่อาจารย์ฉลาดชายได้ถูกตั้งคำถามและพยายามเคลื่อนไหวในประเด็นเหล่านี้มาโดยตลอด แต่ผู้เขียนมองว่า ความรู้ที่เฉพาะด้านเพศภาวะในสังคมไทยยังคงมีความจำเป็น เพราะยังมีความต้องการผลิตความรู้ด้านเพศภาวะในบริบททางสังคมที่ปรับเปลี่ยนไปสู่สังคมที่ทันสมัยและสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมากขึ้น ซึ่งความรู้ที่เฉพาะเจาะจงเหล่านี้ช่วยสะท้อนให้เห็นว่าในสภาวะที่สังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมนั้น ผู้หญิงแต่ละกลุ่มและวิถีคิดทางเพศภาวะได้ปรับเปลี่ยนไปอย่างไร และส่งผลต่อผู้หญิงและผู้ชายที่มีความหลากหลายภายในตัวเองอย่างไร ความรู้เหล่านี้จะช่วยทำให้เห็นวิถีคิดทางเพศภาวะไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว อีกทั้งยังสัมพันธ์กับระบบอำนาจที่ปรับเปลี่ยนตัวเองในการควบคุมและกำหนดการดำเนินชีวิตทางสังคมของผู้คนปัจจุบันมากขึ้นด้วยเช่นกัน ดังนั้น ความเข้าใจเรื่องเพศภาวะในสังคมไทยจึงไม่ควรถูกทอดทิ้งหรือให้ความสำคัญเพียงเพื่อก่อให้เกิดการรณรงค์เคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมหรือเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะเท่านั้น แต่ต้องการพื้นที่ที่จะสะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางด้านความคิดและการสร้างความรู้ที่ต้องทำควบคู่กันไปด้วย

บรรณานุกรม

ยศ สันตสมบัติ. 2547. *บ้านตระกูลลิ้ม* (The House of Lim), กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ.

Abu-Lughod, L. (1986). *Veiled sentiments: Honor and poetry in a Bedouin society*. Berkeley: University of California Press.

_____. (1990). Can there be a feminist ethnography?. *Women & Performance: a journal of feminist theory*, 5(1), 7-27.

_____. (1993). *Writing women's worlds: Bedouin stories*. Berkeley: University of California Press.

Alatas, S. H. (1972). The captive mind in development studies. *International Social Science Journal*, 34(1), 9-25.

_____. (1974). The captive mind and creative development. *International Social Science Journal*, 36(4), 691-600.

_____. (2001). Alternative discourses in Southeast Asia. *Sari*, 19, 49-67.

Behar, R. (1995). Introduction: out of exile. In R. Behar, & D. A. Gordon (Eds.), *Women Writing Culture* (pp. 1-29). Berkeley: University of California.

Bourdieu, P. (2004). Gender and symbolic violence. In N. Scheper-Hughes, & P. Bourgois (Eds.), *Violence in war and peace: An anthology* (pp. 339-342). Oxford: Blackwell Publishing.

Butler, J. (1993). *Bodies that matter*. London: Routledge.

_____. (1999). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

Clifford, J. (1986). Introduction: Partial truths. In J. Clifford, & G. Marcus (Eds.), *Writing culture: The poetics and politics of ethnography* (pp. 1-26). Berkeley: University of California Press.

Ewing, K. P. (1990). The illusion of wholeness: Culture, self and the experience of inconsistency. *Ethos*, 18(3), 251-278.

Gordon, D. A. (1988). Writing culture, writing feminism: The poetics and politics of experimental ethnography. Retrieved April 20, 2017, from <http://ccs.ihr.ucsc.edu/inscriptions/volume-34/2598-2/> (access 20/04/2017).

_____. (1995). Conclusion: Culture writing women: Inscribing feminist anthropology. In R. Behar, & D. A. Gordon (Eds.), *Women writing culture* (pp. 429-441). Berkeley: University of California.

Mahmood, S. (2004). *Politics of piety: The Islamic revival and the feminist subject*. Princeton: Princeton University Press.

-
- Mohanty, C. T. (1991). Introduction cartographies of struggle: Third world women and the politics of feminism. In C. T. Mohanty, A. Russo, & L. Torres (Eds.), *Third world women and the politics of feminism* (pp. 1-47). Bloomington: Indiana University Press.
- _____. (2003). *Feminist without borders: Decolonizing theory, practicing solidarity*. Durham: Duke University Press.
- Nandy, A. (1983). *The intimate enemy: Loss and recovery of self under colonialism*. New Delhi: Oxford University Press.
- _____. (1987). *Traditions, tyranny, and utopias: Essays in the politics of awareness*. New Delhi: Oxford University Press.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. London: Penguin.
- _____. (1989). Representing the colonized: Anthropology's interlocutors. *Critical Inquiry*, 15(2), 205-225.
- Sinha, V. (2000). Moving beyond critique: Practicing the social sciences in the context of globalization, postmodernity, and postcoloniality. *Southeast Asian Journal of Social Science*, 28(1), 67-104.
- _____. (2003). Decentring social sciences in practice through individual acts and choices. *Current Sociology*, 51(1), 7-26.
- Sökefeld, M. (1999). Debating self, identity, and culture in anthropology. *Current Anthropology*, 40(4), 417-448.
- Spiro, M. E. (1993). Is the Western conception of the self "peculiar" within the context of the world cultures?. *Ethos*, 21(2), 107-153.
- _____. (1996). Postmodernist anthropology, subjectivity, and science: A modernist critique. *Comparative Studies in Society and History*, 38(4), 759-780.
- Smith, D. (1987). *The everyday world as problematic: A feminist sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- _____. (1992). Sociology from women's experience: A reaffirmation. *Sociological Theory*, 1(1), 88-98.
- Spivak, G. C. (1988). *Can the subaltern speak?*. Basingstoke: Macmillan.
-